

LITTERATUR

SVENSK PROSADIKTNING 1942

Av lektor ELOF EHNMARK, Luleå

Tre röster ur det förflutna ha gjort sig hörda under året 1942. Den första är *Dan Anderssons*. Hans författarskap har ånyo blivit aktuellt, tack vare de biografier över honom, som Anne-Marie Odstedt och Wald. Bernhard publicerade för ett par år sedan, och det är därför i rätta ögonblicket som en efterskörd av hans produktion på vers och prosa blivit samlad och offentliggjord. Boken, som har titeln *Tryckt och otryckt* och är redigerad av Bertil Lauritzen, innehåller inte sådant, som går upp mot det bästa i diktarens produktion, men här finns åtskilligt, som kompletterar bilden av honom. Bland prosabidragen fäster man sig vid det stora utkastet till en konstnärsroman, »Arbetsdagen», där Dan Anderssons fabulerande fantasi, bisarra humor, ömtålighet inför kritiken och religiösa grubbel få nya uttryck. Hans berättarglädje och naturlyrik kommer särskilt fram i novellerna, och i hela samlingen möter man på nytt den unge diktaren från förra världskrigets år, tyngd av sin generations ängslande grubbel och själsliga hemlöshet, driven fram mot mystiken i sin ständigt ökade längtan efter försoning och inre frid.

Den andra av de tystnade stämmorna är *Hjalmar Bergmans*. Också denne författares livssyn blev ju i hög grad märkt av krigets och efterkrigstidens kaos. Novellsamlingen *Herr Markurells död* bär vittne om den saken, samtidigt som den på nytt visar, vilken utomordentlig konstnär Hj. Bergman var. En del av de här publicerade novellerna hör till det bästa i hans egen och därmed i den moderna svenska diktningens novellistik, bland dem titelnovellen, där man åter får möta några av huvudaktörerna från den odödliga Wadköpingssromanen och där man än en gång får njuta av Hj. Bergmans humor, lekfulla, underfundiga berättarkonst och mörkt allvarliga människokunskap. I ett par andra berättelser konfronterar han, som så ofta, ungdomens förväntan med ålderdomens trötta bitterhet, i andra låter han trollet i människan få möta godheten. Slutnovellen »Handel», som möjligen är ett romanutkast, visar hela den magiska skickligheten i Bergmans konst, på en gång fascinerande och hemsk, levande i en värld, där allt kan hända och där ljus och mörker blandas till en egendomligare dager än hos någon annan författare men där också den psykologiska skärpan är vassare än hos andra. Godheten, som fanns där på botten, träder fram t. ex. i den gripande julnovellen »Den som en gång älskat». Den lilla volymen visar, hur modern och aktuell Hj. Bergman alltjämt är, artistiskt suverän mitt i sitt skenbara bisarreri, konsekvent i sin på en gång bittra och kärleksfulla människosyn, den djupaste och störste gestaltaren i modern svensk dikt.

Litteratur

Den tredje av de postuma författarna är *Hj. Söderberg*. Sista boken hade han själv strax före sin död ställt i ordning, och man har alltså här det slutgiltiga material, som han satt imprimatur på. Åtskilliga av bidragen stamma från 30-talet, då han planerade en memoaraktig skildring från det oscariska Stockholm. Vid decenniets mitt togo emellertid hans vetenskapliga och tidskritiska intressen överhand och efter den 9 april 1940 ansåg han sig som köpenhamnare inte böra framträda offentligt. Mer än spillror blev det därför inte av hans rent litterära produktion. Man får dock en glimt av den klassiske Söderberg, av historietternas kvicke kåsör och skymningsmeditationernas fine stämningslyriker och av den stilens mästare, som förenade genomskinlig klarhet, pricksäker kvickhet och melodisk mjukhet. Man får åter blicka in i Martin Bircks barndomsvärld, framställd med den psykologiska självakttagelse, den okonstlade enkelhet och den underfundiga glimt i ögat, som gjort Söderberg till en av våra främsta barnskildrare. Och i den utsökta stockholmskrönika, som heter »Mina minnen av Oscar Levartin» sjunga och dåna än en gång klockorna från Jacob och skyntar gamle kungen på promenad i Kungsträdgården — man befinner sig åter i det sekelskiftes-Stockholm, som eftervärlden mer eller mindre kommer att se i den Söderbergska dagern. I de tidskritiska uppsatserna, som äro präglade av en genomtänkt pessimism, visar förf., hur mycket av andlig rakhhet, klar tanke och intellektuell renhårighet det ändå fanns hos den illusionslöse sekelslutsflanören med den lågmälda men distinkta stämman, som hade en egendomlig förmåga att tränga igenom bullret.

En grundmurad skepsis utmärker också Söderbergs gamle vän och diktarbroder *Bo Bergman*. Han har under året debuterat som romanförfattare och med den debuten har han samtidigt tagit avsked — romanen bär titeln *Ett bokslut*. Den handlar om åldrandets konst, vilken för Bo Bergman är identisk med resignationens. Den pensionerade lektor Bengt Lodin, som tror sig kunna bygga ett nytt liv tillsammans med en ung studentska, vilken känner sig dragen till honom, får erfara, att ålderdomen till slut aldrig kan ta upp tävlan med ungdomen. Men han lär sig dock den sista svåra läxan och lyckas till slut bli vän med ungdomen och göra det gagn, som står i hans förmåga, för det nya släkte, som skall ta den gamla världens i besittning. Hans pessimism blir en pessimism mer för hans egen än för mänsklighetens räkning: »Hans egen tid var utmätt. Han var en gammal man. Mänskligheten var och förblev trots allt den eviga ungdomen.» I dessa romanens avslutande ord har Bo Bergman uttryckt sin livsvisdom. Det finns resignation och stoicism i den men också ett trotsigt hopp, en närmast bister tro på livets förmåga av förnyelse, av sund och stark växt — trots allt. *Ett bokslut* är på en gång en till komposition och stil regelrätt roman och en tänkebok. Den är fylld av reflexioner över dagens problem och de eviga frågorna: om åldrandets väsen och om ungdomen, om kvinnan och lyckan, om tidens gudar och om livets underliga makter. Bo

Bergman har i denna sin *De senectute*, liksom Hj. Söderberg i sin minnesbok, visat, att det hos den gamla flänörgenerationen fanns en fasthet och raket, som varit ett gott vapen att nyttja både mot ålderdomens påfrestningar och mot våldsmakternas hot.

Den generation, som efterträdde sekelslutspeessimisterna, de s. k. tiotalisterna, införde på allvar den moderna, realistiska, tidsdebat-terande romanen i Sverige. En hel rad av dem fyllde 60 år 1942: Sigfrid Siwertz, Ludvig Nordström, Elin Wägner, Sven Lidman, Gustaf Hellström. Innan året var slut, avled *Ludvig Nordström*, men dessförinnan hade han publicerat en skrift, som var avsedd för födelsedagen och som nu kommer att stå som ett epitafium över hans liv och verk. Den heter *En dag av mitt liv* och handlar helt enkelt om en av förf:s vanliga vardagar. Ingenting märkvärdigt händer, men varje intryck och iakttagelse ger som en startsignal åt Nordströms ständigt vitala hjärna. Allt blir lärorikt, allt ger anledning till eftertanke. Och genom det hela strömmar hans oförbränneliga optimism. Han tror på livet, på ungdomen och framtiden. Han trivs i demokratin Sverige. Aldrig, säger han, när han hör svenska soldaters tramp på sin fredliga Södergata, »har den kamp, som pågår i världen, stått så isande klar för mig. Världens undergång! sucka många. Och tänk! Jag tror det är gryningen.» I de orden har man Ludvig Nordström hel och hållen. En skarpare kontrast än den mellan honom och sekelslutspeessimisterna kan inte tänkas. Det egen-domliga är, att båda parterna nått fram till samma försvarsposition för samma värden.

De övriga 60-åringarna ha varit verksamma på skilda sätt. Siwertz har skrivit ett nytt drama, Lidman har publicerat en predikosamling, Elin Wägner har skildrat sin stora föregångerska Selma Lagerlöf. Gustaf Hellström ensam har skrivit en roman, vilken dock inte här skall behandlas, eftersom den redan anmälts i *Svensk Tidskrift* (häfte 9, 1942). Till samma generation hör *Marika Stiernstedt*. Liksom de övriga tiotalisterna är hon journalistiskt inställd, berest och europeiskt orienterad. Genom sitt påbrå har hon förankringar inom slaviskt och romanskt kulturområde. De nuvarande världshändelserna måste därför ha gripit henne särskilt djupt. Hur djupt kan man se av romanen *Attentat i Paris*, vilken kanske kan betecknas som hennes främsta verk. Titeln erinrar om kriminalromanernas, och det är också ett brott, som behandlas i boken. En tysk officer skjuts ned på en metrostation. Läsaren blir emellertid omedelbart underrättad om vem mördaren är. Och just därav får romanen, till skillnad från tekniken inom kriminalgenren, sin mycket intensiva spänning. Romanen skildrar konflikten hos en ung kosmopolitisk kvinna, som har Frankrike till sitt andra fädernesland och som får vetskap om vem mördaren är, samtidigt som hon förälskar sig i en tysk officer. Hennes personliga drama förbindes med det stora folkdrama, där inga bryggor gå att slå mellan de parter, som tysta stå i kamp på det ockuperade landets jord. Marika Stiernstedt har bemödat sig om rättvisa vid sin analys av bokens män-

Litteratur

niskor. Ockupationsmakten får visserligen sin avskräckande representant i den ärkenazistiske uppkomlingen Jodl, som har terrorn till enda vapen, men bland tyskarna finns också den kultiverade Bredow, som får lära känna skillnaden mellan tyskt och icke-tyskt så pass grundligt, att han börjar tvivla på sådant, som en nazi-officer inte får tvivla på. Allra bäst skildras attentatören, m:lle Hilde Dubois, en av mellankrigstidens bläögt idealistiska pacifistdamer. Marika Stiernstedt känner typen från de många kvinnokongressernas tid och har alldeles utmärkt fått fram hennes världsfrånvändhet och förstulna behov av självhävdelse, hennes påträngande vänskapsbehov, hennes offersinne, hennes på en gång löjliga och sublima ungmösjäl. Analysen av hennes reaktion, när dådets konsekvenser bli klara för henne, hör till det säkraste och finaste, som denna författarinna åstadkommit. Själva romanhandlingen förs fram med stor konsekvens och med en hos Marika Stiernstedt sällsynt dramatisk spänning. Framför allt har hon dock lyckats ge ord åt atmosfären över det härtagna Paris, det passiva motståndets arktiska kyla, som ingen grymhet, intet smicker, inga lockelser, inga caesariska parader förmå råda bot för. Det finns både huvud och hjärta i denna bok, som ger utlösning åt allt det bärkraftiga och starka i Marika Stiernstedts författarskap. Den är en roman om frihet och värdighet och om hur de idealen ge prägeln åt »ärkeängeln Mikael's soldater ur den brokiga och besynnerliga här, som de riktiga och väldiga stora härförarna inte är bekanta med».

Tidens stora kraftmätning har annars inte i högre grad fått tjäna som tema i årets svenska prosadiktning. En romanpristävlan »om denna tid» har visserligen utlysts, men resultatet har blivit föga märkligt. Den i Sverige bosatte finländaren *E. R. Gummerus* vann första priset med *Arvet*, en bok om stämningarna under finska vinterkriget. Den är i första hand spekulativ och resonerande, även om situationer och personer också blivit väl tecknade. I övrigt påminner den, särskilt i fråga om kritiken av mekaniserat och förtylligt svenskt folkhemslynne, om Harry Martinsons synpunkter, fast tankegången är utförd med en tyngre och vidlyftigare apparat. Ett skrämmande aktuellt innehåll har också *Ragnar Holmströms Män ombord*. Den handlar om ett svenskt trampfartygs torpedering. Tekniskt sett går den lilla boken i stil med Jos. Kjellgrens sjöromaner. Den ger glimtar av sjömännens individuella livsöden, samtidigt som den skildrar besättningskollektivet i dess hårda arbete och kamratliga heroism under den sista svåra provningen. Holmström har åstadkommit en rejäl och faktisk redogörelse, mer journalistisk än egentligen litterär, men boken griper, därför att den så rakt på sak berättar om vad svenska sjömän just nu riskera och genomleva.

Till de romaner, som debattera nutidsläget, hör slutligen *Eyvind Johnsons Krilon's resa*, en direkt fortsättning av fjolårsromanen *Grupp Krilon*. I den nya boken kommer Eyvind Johnsons diktarkynne alldeles särskilt till sin rätt. Det är svikt, balans och fart i hans djärva berättarsätt. Han skildrar genom expressionistiska

förkortningar och med en psykologisk tvärsnittsteknik, som ger överraskande belysningar. Han har många uttrycksmedel: inre dialoger, direkt vardagsrealism, saftig karikatyr, graciös sagoteknik. Han förstår konsten att rita arabesker, att plötsligt skifta stämningar, att växla mellan komik och allvar, karikatyr och patos, leklynne och tankfullhet. Han är exklusiv och han är virtuos. Krilon själv får i den nya boken en fastare gestaltning. Den korta, breda egendomsmäklaren har en omiskännelig likhet med den klassiske John Bull, imperiebyggaren, och även med John Bulls främsta inkarnation i nutiden — fast utan cigarr. Gruppen kring honom består av folk, som har med husbyggen och heminredning att göra, och alla utom Krilon råka i händerna på den infernaliske herr Staph, grundaren av Nya europeiska fastighetsfirman, och Staph i sin tur har just brutit sin förbindelse med den lika suspekta Jekau. Symboliken är som synes lättfattlig, men den är inte huvudsaken i boken och den är inte genomförd som en allegori i Swifts stil. Krilon, som med sina idéer om »fri, samhällsgagnande verksamhet» och om »människans höghet och värdighet» inte vinner mycket gehör, får vara med om två upplevelser, vilka skänka honom ny kraft i striden. Han reser till det ockuperade Norge och han upplever en graciös drömsaga, vars rokoko och kineseri utförts med en elegant esprit, som har den äkta contents tjusning över sig. I andra avsnitt överväger burlesken och karikatyren. Det är något av Nya rikets munterhet och mycket av Eyvind Johnsons allvar i denna berättelse om hur den forna gruppen kring Krilon åter samlas till kamp för sina gamla ideal, fast nu under svårare yttre förhållanden. Romanen är en provkarta på Eyvind Johnsons alla färdigheter, den demonstrerar hans konstnärlighet och hans patos. Den för detta negativisten och skeptikern, som alltjämt är rädd för alla bälstora slagord, har i figuren Krilon förkroppsligat typen för den fullmyndiga människan, den ansvariga och fria, och romanens syfte uttrycks kanske allra bäst med den vise kejsarens av Kina ord: »Frihet måste man förvärva. Försvaret av frihet är att förvärva den.»

Problemdebatten i årets prosadiktning har annars inte i högre grad gällt de just nu aktuella problemen utan snarast de ständigt aktuella, och det är måhända betecknande, att det därvid i första hand varit kvinnliga författare, som framträtt, och att det varit kvinnoproblem, som behandlats. Mest typisk är *Alice Lyttkens Syndafall*. Förf. publicerade i föl en översikt av kvinnans historia, och det är möjligt, att detta studium utlöste den nya romanen. Den tar upp ett konkret fall: två makar arbeta som kamrater i samma ämbetsverk men hustrun befordras först och detta ger upphov till tragiska förvecklingar, vilkas djupare anledning förf. vill undersöka, samtidigt som hon med iver diskuterar orsakerna till kvinnans underlägsenhet och till att världen inte kunnat bli »en värld för kvinnor att trivas i». En av orsakerna anser hon vara, att kvinnan från början knäböjande räckte äpplet åt mannen i stället för att låta honom knäböjande ta emot det. Hon tror inte, att en reform är lätt att vinna i praktiken, så många årtusenden som kvinnan vant sig att vara »dörrmatta för

Litteratur

mannen». Hon vet även, att problemet ligger djupare. En av resenörerna i boken får säga: »Det är just det ohyggliga med kvinnan, att hennes lyckomöjligheter är beroende av mannen, under det hans är relativt oberoende av kvinnan.» Romanhandlingen ger belägg på just denna sats. Förloppet är inte till alla delar fullt trovärdigt — hjältninnans plötsliga fall för en mycket vulgär förförare hör till det besynnerliga i händelsekedjan — men särskilt kvinnorna och inte minst den kvinnliga avundsjukan äro väl skildrade. Boken ger både ett intressant debattinlägg och en väl genomförd nutidsskildring, men tendens och romanhandling täcka inte varandra, vilket onekligen är en brist.

Dagmar Edqvists Hjärtat söker nödhamn tar upp ett annat problem: kan en man förlåta sin hustrus otrohet och som sitt eget ta emot hennes barn med en annan? Frågan besvaras i detta fall med ja, och det har gällt för Dagmar Edqvist att steg för steg ge trovärdighet åt det invecklade psykologiska förlopp, som hon givit sig i kast med. Den kvinnliga huvudpersonen är lotshustrun Hellen Block på Väderön, som sänt sina barn till skola i huvudstaden. Hennes felsteg skildras klokt och klart men med en viss schematisk psykologi, som har mer med tillämpad beläsenhet än med djupare konstnärlig inlevelse att göra. Fortsättningen, som leder till det försonliga slutet, visar denna brist än tydligare. Dagmar Edqvist tar här filmens skildringssätt till hjälp, d. v. s. den heroiska utvägen med hjältemod i storm och livsfara. Hon väljer alltså ett ytligare förfaringssätt, just på den punkt i berättelsen, där den psykologiska fördjupningen är mest av nöden. Det är svagheten i denna annars friskt berättade och intelligenta roman.

Gertrud Lilja har i *Hök och duva* tagit upp samma ämne som Hammenhög i sin fjolårsbok »Svar med amatörfoto», nämligen sol-och-vår-företeelsen. Men Gertrud Lilja har gjort konflikten mer invecklad och trängt djupare in i problemet. Den kvinnliga huvudpersonen är legitimerad läkare, van att tänka och med blicken klar för konsekvenserna av sina handlingar. Demonstrationen av hur instinktlivet bryter ner de hänsyn, som förståndet argumenterar med, är genomförd med Gertrud Liljas sedvanliga klokhet, men även i detta fall är den manliga parten, »sol-och-våraren», så pass intetsägande och besynnerlig, att man inte riktigt kan förmå sig att tro på händelseutvecklingen. Bättre har hon lyckats i romanens andra konflikt, om en bankdirektörs nya äktenskap. Det blir en mycket osentimental, med obönhörlig logik berättad historia, och här är det människoskildringen, som dominerar. Tendensen belyses helt av händelserna själva. Det finns nämligen en tendens, och den tangerar Alice Lyttkens tes, när den kvinnliga läkaren får säga: »Den glans, som äktenskapet kastar över en kvinna, kan ingen världsberömdhet skänka henne. Tror du världen skulle se ut som den gör, om det fanns någon annan karriär för kvinnan än äktenskapet? Eftersom hennes karriär är en present av mannen, gäller det att vara honom underdånig.» Gertrud Lilja är aforistiker och moralist mer än agitator och hon har en säker känsla för livets egen rytm och hand-

lingarnas konsekvens. Därför har av de tre kvinnoromanerna hennes det fastaste greppet och den mest konsekventa utformningen.

Det är av intresse att sammanställa Gertrud Liljas skildring av den äldre bankdirektörens nya äktenskap med *Fritz Thoréns* behandling av en liknande fråga i *Herre med portfölj*. Denna bok är lika utpräglad maskulin som den förra är utpräglad feminin. Thorén arbetar med näranog naturvetenskaplig exakthet, han ser med sin deterministiska livssyn klart och kallt på de figurer han formar, och han följer dem tätt i hälarerna med forskarens intresse för säregna eller typiska »fall». Ändå lyckas också han bäst, när han skildrar kvinnor. I *Herre med portfölj* riktar han in sin röntgenkamera mot den striktaste och korrektaste av alla samhällstyper, den högre hovrättsjuristen. Thorén försummar inte att demonstrera, hur hans innersta ambitioner inte förverkligats av den höga samhällsställning han nått. Undermedvetet fasar han för att vara färdig och endast ha rutinens grå vardag framför sig och så en finare begravning med sång till obligatviolin. Romanens konflikt får sin utlösning, och utlösningens yttre anledning är hans myndling, den unga Inger. Hon representerar driften till hängivelse, lusten att leva ut sitt liv, att offra eller att lyckliggöra. Då hon inte i verkligheten finner utlopp för denna drift, tvingas hon in i önskedrömmen, in i låtsleken. Hon suggererar sig till tron på att assessorn egentligen är olycklig i sitt familjeliv, och drömmer om att för hans skull göra det stora offret. Romanen vill besvara frågan, om han verkligen kan börja livet på nytt. Hur den byråkratische vanemänniskan lever inom den nye förste älskarens studeras med minutiös omsorg, och än en gång får Thorén anledning att demonstrera, hur konflikten mellan verklighet och illusion driver människan in i ohållbara, ofta tragiska konflikter. *Herre med portfölj* är en väl genomtänkt, väl motiverad, noggrant genomförd roman, men den har något av psykologiskt laboratorium över sig, vilket liksom hindrar livets egen rikedom att tränga in i denna fiktiva värld. Bäst har Thorén lyckats med Inger, som är nära i släkt med hjältingen i mästerverket »Jag är eld och luft». Hon gestaltar samma längtan, som fått visans melodi i Lindorms »Flickan i fjärran». Hon är poesien i Thoréns tragiskt bundna människovärld.

År 1941 var det två historiska romaner, som vunno den största framgången. Genren har utnyttjats också under året 1942. Bl. a. representeras den av *Astrid Värings Katinka*, som belönats med ett av de största pris, som någon svensk romantävling lockat med. Villkoret var emellertid, att boken skulle kunna utnyttjas både av veckopress och film, och resultatet har blivit därefter. Den har förtjänsten av en på lokala studier grundad skildring av umeåtrakten under finska krigets tid och av att innehålla stoffet till en ordinär populärfilm. Men människoskildringen är ytlig och intrigen utan djupare intresse. Den historiska romanen har annars, som så ofta hos oss, fogats samman med bonderomanen. *Albert Olsson*, Hallands kunnige krönikör, har fortsatt fjolårsboken »Sand» och skildrar i det digra verket *Gränsland* halländskt bondeliv under Karl XI:s

Litteratur

danska krig — snapphanefejdernas blodiga skede. Huvudpersonen är bonden Tore, som kämpar för böndernas rätt mot herremännen och mot krigets våldsmetoder. Det är något av de gamla ättesagornas kynne i denna roman. Den är fylld av vassa repliker, bondeslugberäkning, slagsmål och fejder, till slut också av inbördeskrigets alla hemskheter med brinnande gårdar och våldförande soldatesk. Albert Olsson har lagt in mycket dramatiskt stoff i boken men samtidigt för han fram handlingen med episk detaljrikedom. Tekniskt sett har han åstadkommit en gammaldags bonderoman men han behärskar genren, han har fyllt många av scenerna med friskt liv och skänkt åskådlighet åt personskildringen.

Berit Spongs Nävervisan är i minst lika hög grad ett kulturhistoriskt dokument som ett litterärt. Händelserna utspelas i en östgötsk bondesocken under en generation, som sträcker sig från Karl Johans tid fram mot Oscar II:s. Hon redogör för befolkningens alla sysslor och göromål, för nödårens armod och de goda årens överflöd, för marknadsnöjen och övertro, allt med en kulturhistorisk och topografisk noggrannhet, som imponerar så mycket, att den hotar trötta. Närmast ger hon en bild av den patriarkaliska tiden. Det är inte så litet av 90-talstradition i hennes intresse för gamla seder. Själva namnet *Nävervisan*, Elle Andersdatters gamla psalm, som är ett ledmotiv i handlingen, bär vittne om denna tradition. Drängpojken Adel i prostgården sjunger den först för prostpojken, vilket blir anledning till att han erbjuds att studera. När de förhoppningarna svikas, alstras en bitterhet inom honom, vilken sätter märke för livet. Men både besvikelserna och det mått av framgång, som beskärs honom, danar hans karaktär, fördjupar och levandegör honom. Berit Spong har sällan visat så stor fabulerande förmåga som här, och säkert har hon lärt av Selma Lagerlöfs konst att visa, hur skenbart obetydliga händelser förmå inverka på en människas hela livssyn. Det överrika kulturhistoriska stoffet har emellertid inte naturligt kunnat infogas i handlingen, och därför har det bästa i boken blivit några enskilda kapitel, vilket visar, att Berit Spong främst kommer till sin rätt som novellist. I ett kapitel som »Nålar i lena vanten» är kompositionen samlad och klar, och här finns, vad hon nog främst velat uppnå med *Nävervisan*, en ton av den äkta gamla folksagan.

Irja Browallius har i *Ringar på vattnet* återvänt till sin närkingska bondbygd och till tragedien. Hennes bok behandlar den ensamma lärarinnans omdiskuterade problem och rör sig i nutidsmiljö. Ingressen, som skildrar, hur Barbro Sten från storstaden kommer till Risbålets obygd för att tillträda sin tjänst, är alldeles utmärkt, och miljön är suggestivt skildrad, både när det gäller lärarinnans arbete och privatliv och när det är fråga om bybornas på en gång respektfulla och skvallerlystna sätt att betrakta henne. Händelserna läggas också målmedvetet till rätta. Halvt mot sin vilja fångas Barbro Sten in i de konflikter, som öppet eller fördolt dras ihop omkring henne. Bipersonerna äro utmärkt skisserade, men den unga lärarinnan själv kommer man inte riktigt nära, och man över-

tygas inte om nödvändigheten av den slutliga katastrofen. Barbro Sten är till skillnad från kvinnorna i Irja Browallius tidigare bygde-romaner en människa, som kan reflektera och värja sig med större förutseende. Man blir därför inte på allvar gripen av hennes öde. Boken ger emellertid nya prov på författarinnans artistiska talang och förmåga av porträttering.

Irja Browallius landsbygd är mörk och ruvande. Ett helt annat synsätt träder i dagen i debutanten *Greta von Schoultz'* behagligt skrivna *Det går en vind i gräset*. Den demonstrerar det aktuella kontrastproblemet stad—landsbygd och handlar om en familj, som får pröva på både landsbygdens och storstadens arbetsförhållanden och levnadsmöjligheter. Som så ofta i litteraturen finner man, att olyckorna slå ner, just då förf. själv har bruk av dem, och man tycker, att stadslivet fått alla de grava anklagelserna och bondelevet hela försvaret på sin lott i skildringen, vilken f. ö. är väl mycket refererande. Men det finns sakkunskap och gestaltningförmåga i den lilla boken, som äger något av den friska doften från gamle Almquists lantlivsberättelser.

En bygdehistoria är också *Moa Martinsons Armén vid horisonten*, men framför allt är denna bok en memoar. Vad som i hennes tidigare böcker berättats om statarflickan Mia, skildras här utan romanförklädnad och berättelsen förs fram hela fem decennier. Man får veta, att Moa Martinson hör till en gammal soldatsläkt, och intet kan vara mer betecknande. Hon är tapper och stridbar, har ett frejdigt humör och hela hennes författarskap är utfört i krigarens kända avsikt att sära och döda. Boken skildrar i fristående kapitel Moa Martinsons liv från barndomens soldattorp till nutiden, då hennes egen son går på post för riket. Men främst handlar den om kvinnornas tysta, tappra kamp i fattiga svenska hem för att hålla nöden från dörren. Hon berättar med en sorts episk naturbegåvning, som låter händelserna själva tala om, vad hon vill ha sagt. Här finnas många levande och tänkvärda skildringar av svensk fattigvardag, och här demonstreras författarinnans credo: »Jag tror på människotanken och samvetet.» *Armén* bakom horisonten är framför allt en bekännelsebok, som öppet och chosofritt visar, vem Moa Martinson är.

Memoar och bekännelse är också *Jan Fridegårds Här är min hand*. Samtidigt som Lars Hård-romanerna på nytt utgivits, berättar förf. här om hur proletären Lars Hård blev diktaren Jan Fridegård eller m. a. o. om hur Lars Hårds liv gestaltade sig efter de år, som romantrilogien behandlat. Det har blivit en samtidigt anspråkslös och ärlig bekännelse, alltigenom naturlig och sanningspräglad. Det visar sig, att den hårt bedömde Lars Hård egentligen är en vek, medkännande, innerst religiös poetnatur, som lärt sig se självständigt på tingen och som ofta tvingats resignera men aldrig förmåtts ge tappt. Skildringen av hur diktaren inom honom föddes och utveckledes, alla hårda motigheter till trots, är gripande i sin konstlösa rättframhet. När han vann ett låt vara omstritt namn med sina romaner, befann han sig vid en skiljeväg. Det var omöjligt för

Litteratur

honom att fabulera fritt och »skriva upp sina öden i kronologisk ordning kunde väl vem som helst». Innerst inne vet Fridegård, att detta påstående är oriktigt, även om det vittnar om att han insett sin begränsning. Han hör till dem, som förmått omgestalta en fattig verklighet i diktens form och därigenom blivit tolk åt andra. På ett ställe berättar han, att han en julmorgon varseblev, hur en stjärna speglade sig i hjulspårens vatten och att han då tyckte sig se en bild av sitt innersta: »En pöl, som speglar en stjärna, var förresten en träffande bild av hela mitt liv.» Den som ser på detta sätt och finner en sådan sinnebild i det han ser, han skriver inte bara upp sina öden kronologiskt, han förvandlar dem till något nytt, han är äkta poet.

Hammenhög håller sig i regel till en annan klass, till småborgarna. I *Det var en gång en musiker* skildrar han konstutövarna i denna miljö, kafé- och biografmusikerna vid tiden för ljudfilmens och högtalarnas genombrott. Därmed kombinerar han småborgarskildringen med ett socialt problem, som allttjämt är olöst. Han är emellertid ingen resonör och hans argumentering för musikerna, vilken har åtskilliga tänkvärda synpunkter, lider av ensidighet och bristande hänsyn till det faktiska läget. Romanen har också blivit alltför idyllisk för att tjäna som lystringssignal. Huvudpersonen och hans hilda maka äro typiskt gemytliga *Hammenhög*figurer och förf. är alltför svag för dessa musikens *Pinnebergar* för att läsaren skall misstänka, att han skall vägra hålla sin skyddande hand över dem. Boken kan i sin helhet betecknas som sakkunnigt reportage och habilt konsthantverk.

Småborgerlig miljö, ofta från Stockholms södra förstäder, är också *Hans Botwids* speciella skildringssfär. Men denne förf. söker sig alltid in mot djupare själsliga konflikter. Han berättar i *Det finns så många frestelser* om hyggligt folk, som drivs till medverkan i brottsliga handlingar, och om hur detta kommer att inverka på deras tillvaro. Därtill vill han demonstrera, hur frågan om rätt och orätt kan bli ett psykologiskt problem i stället för ett moraliskt. Det har han emellertid inte förmått — frågeställningen är också en smula underlig — därför att han hoppar över viktiga mellanled i skildringen. Däremot lyckas han bra med åtskilliga av bipersonerna, liksom han fått fram den rätta atmosfären över sin mellansvenska vardagsvärld.

Till Stockholms fattiggränder i Gamla stan förs man i debutanten *Allan Erikssons Grönska min gränd*. Den handlar om arbetslös ungdom under mellankrigstiden. Ingredienserna kännas igen från skedets egna arbetarromaner, men förf. är ingen kverulant utan låter sina ungdomar hålla humöret uppe och han ger en nyttig tillbakablick på en period, som numera kan riskera att framstå som en renodlad idyll.

Den nutida ungdomen skildras i många böcker och många variationer. *Sven Forssell* har med *Att vara kamrat* försökt sig på att skriva en modern idrottsroman. Bristerna i boken få delvis sin förklaring av att förf. tydligen från början tänkt sig något annat,

innan han lockades av propagandan för litterära idrottsskildringar. En god del av boken handlar om en långholmsfånges reaktioner, och förbindelsen med idrotten knyts blott nödortfittigt ihop mot slutet: kamratskapet skall gälla även sådana, som återvända från brottets väg. Det bästa i boken, som tekniskt har inslag från Remarque och Fallada, är dess reportage från kontors- och verkstadspojknarnas vardag hemma eller på idrottsplatserna och det säkra greppet om deras känslö- och tankevärld. En helt annan kategori skildras i *Peter Nissers Hunger*. Här berättas om tre unga män, som bilda en sorts självdestruktionens musketörgång, vilket framvisar alla avarter av trasigt, patologiskt själsliv. De betrakta sig som »de evigt rotlösa, de ständiga vandrarna och dilettantiska revolutionärerna». Boken är fylld av deras alkoholism, orgier och tilltagande sönderfall och allt skildras med en hektisk, brusande svada, som stundom slår över i falsetten. Nisser har kanske främst velat chockera, men otvivelaktigt äger han artistisk talang. I sitt umgänge med naturen kan han t. ex. utforma ting av utsökt valörmåleri.

Ett artisteri, som mognat till fullödigt konstnärsskap finner man i *Olle Hedbergs Sista sommarlovet*. Denna ungdomsroman, som är en fortsättning av fjolårsboken, rymmer något, som annars varit sällsynt nog hos satirikern, realisten och moralisten Olle Hedberg, ett stänk av lyrik. Det går som en klar melodi genom skildringen av tredjeringaren Bo Stenssons första kärlek. Kärleken fyller hans hjärta, förändrar dagern över hans tillvaro och avslöjar dolda sidor av hans själsliv. Den är genomgripande, fast den inte leder till något yttre resultat. Bo Stensson är en behärskad, reflekterande och egentligen ganska diplomatisk ung man med en god portion självironi och inte så litet av psykologisk underfundighet. Skulle han bli författare med tiden, torde han komma att likna Olle Hedberg ganska mycket, vilken säkerligen givit åtskilligt av sig själv åt denne gymnasist, som med förtjänster och fel blivit en av hans mest levande gestalter, därför att han skärskådats inte med satirens utan med humorns ögon. Det finns något av Nya skapelsens melodi över denna skildring men transponerad över till den moderna, psykologiska romanens prosakonst. Sista sommarlovet — med dess på en gång vemodiga och befriande titel — är en bok, som är fylld av ungdom med allt vad det innebär av önskedröm och upplevelse, av vemod, friskhet och upptäckarhåg.

I *Stina Aronsons* uppfostringsroman *Gossen på tröskeln* finns däremot ingen romantik. Den är fylld av en ingående, omsorgsfull och mödosam psykologisk analys. Den riskerar att bli tröttsam genom förf:s outtröttliga iver att demonstrera, förklara och analysera. Ändå förmår hon skildra ett ganska invecklat pojköde under pubertetsårens kriser med intensitet och inlevelse. Emellertid har Stina Aronson nått sitt bästa resultat i ett annat porträtt, som föreställer en misslyckad författarinna, vilken i sin dröm om vitter framgång förfalskar sin tillvaro genom att uppleva den i form av litterära motiv. Denna egocentriker är skildrad med den enda avsikten att obarmhärtigt avslöja, och resultatet har blivit uppnått.

Litteratur

I årets bokflod träffar man f. ö. på en hel rad satiriska, avslöjande kvinnoporträtt, och det är i regel kvinnliga författare, som utfört dem. Hit hör debutanten *Frida Zerns Fru Selma Modin*, skriven som en alltför ordrik inre monolog, och hit hör *Elsa Eschillius' Fru Dygd* och *Fru Lusta*, vars farsartade intrig inte är särskilt märklig men där bilden av titelpersonerna är tecknad med glad förtjusning. Elsa Eschillius har blick för alla slags kvinnliga skavanker, både yttre och inre, hon avlyssnar förnöjt sina medsysstrars omlindade elakheter till och om varandra och hon har ogement nöje av att avslöja fru Dygd, den beskäftiga, egocentriska, självömkande och maktlystna förmyndartypen.

Det svenska nutidssamhället med dess problem och skilda klasser eller typer har som synes blivit ganska ordentligt undersökt i årets prosadiktning, som ju också här har sitt egentliga revir. Men året kan även uppvisa böcker av annan art. *Frank Heller* lånar i *Kriget* som aldrig tog slut sin stil från Jaques Stekvändarens och d'Artagnans äventyrsvärld, men mellan de vilda ritterna och spännande fäktningarna låter han 30-åriga krigets hela barbari träda fram, till en demonstration av vapenfejdnas hela meningslöshet och till en förstucken parallell till dagens sönderslitna Europa. Vår emigrantlitteratur är representerad av *Jascha Golowanjuk*, som i *Främling i eget land* ger en bred skildring av rysk aristokrati från den sista tsartiden fram genom revolutionsåren. Boken ger inga nya synpunkter på den historiska verklighet, som utgör skildringens bakgrund, och människoteckningen går inte på djupet, men förf. har en flödande fabuleringsgåva och en visuell fantasi av ovanligt slag. Han berättar med fart och friskhet och ställer fram en för en västerlänning mycket fjärran värld av brokig omväxling och människor av ömsom djurisk försoffning, barbarisk vildhet, orientalisk oåtkomlighet eller extatisk översinnlighet. Till en ändå mer fjärran värld förs man i debutanten *Yngve Kernells Utfärd i grön gobeläng*. Här blommar romantiken. Förf. låter en bleknad gobelängs fridfulla idyll skifta över i verkligheten, ehuru han hela tiden vet, att baksidan av gobelängvärlden inte ser så vacker ut som framsidan. Han återupplivar den nyckfulla romantiska ironien i denna artistiskt pastischartade berättelse, som har ett inslag av gamle Fr. Cederborghs friskhet och åtskilligt av den nyromantiska komiska romanens bisarreri över sig. Därför finns det både realism och önskedröm, både mjuk poesi och borgerlig vardag och därtill ett stänk av tillvarons mystiska underlighet i Kernells bok, som tonar med en alldeles egenartad melodi i den mångstämmiga orkestern.

1942 kan inte räkna på ett rum bland de stora åren i svensk diktning. Det har visserligen varit osedvanligt litterärt livaktigt, med bl. a. många debutanter, och publiken tycks ha räckt till för allt det myckna och skiftande, som bjudits. Men de böcker, som även i framtiden komma att äga livskraft, torde vara lätt räknade. Ändå kan

man se tillbaka på året med inte så litet av tillfredsställelse. Det har visat, att vår litteratur behållit sin linje, fortsatt sina traditioner, lugnt stått emot både lockelser och kritik från ovidkommande håll och redligen strävat att tolka och hävda vårt väsens art. Dess stämning har i alla sina nyanseringar och trots de många temperamentsskiftningarna varit alltigenom svensk. Litteraturen har hållit de nationella positionerna. I grund och botten är det berömvärdt nog.

KÄRLEK OCH POLITIK — EN REPLIKVÄXLING

Herr Redaktör.

I sin i häftet 9, årg. XXIX, av denna tidskrift införda anmälan av min senaste bok »Kärlek och Politik» har professor Georg Andrén, sid. 627, rad 6 nerifrån, i fråga om socialisten Mr Whitehead tillerkänt mig rätten att »fritt gestalta figuren». Varför, i all rimlighets namn, ifrågasätter han, två sidor längre fram, min rätt att hålla mig till sanning och fakta i en historisk roman och i fråga om en historisk person, som med vilja gjorts så lätt igenkännlig, att varje med de senaste decenniernas politiska förhållanden i England något så när förtrogen läsare så gott som ögonblickligen måste ha fastslagit hans identitet?

Själv tillerkänner jag mig den rätt som alla romanförfattare utan undantag sedan romanens uppkomst tagit sig, nämligen den att hämta material och stoff till mina romaner, varhelst ifrån det mig lyster. Kriteriet på en romans konstnärliga värde ligger, som bekant, inte i materialet och stoffet eller sättet för dess åtkomst, fabuleringsförmåga, egna upplevelser och iakttagelser, hörsägen, tryckta källor. Kriteriet ligger i den grad, till vilken det lyckats författaren att ge illusion av inre eller yttre verklighet åt det stycke liv han skildrar.

Det förefaller egendomligt, att ett så pass enkelt faktum ska behöva påpekas ännu år 1942. Det förefaller ännu egendomligare, att det ska behöva påpekas för en professor inom den filosofiska fakulteten, till och med för en professor, som offentligen framträder som bedömare av skönlitterärt arbete.

Stockholm 7¹ december 1942.

Gustaf Hellström.

Herr Redaktör.

Författaren Gustaf Hellström gav förra hösten vår svenska allmänhet en rad näpna och nätta detaljer från sin litterära verkstad angående arbetet på Kärlek och Politik. Han glömde emellertid att tala om i vilken tacksamhetsskuld han stod till George Lansburys självbiografi, som ytterst få i vårt land torde känna till. Det kunde före-

¹ Med anledning av att genmälet daterats den 7 december vilja vi endast meddela att det inte kom oss tillhanda förrän häfte 10 redan var under tryckning.

Red. av Svensk Tidskrift.

Litteratur

falla, som om det icke skulle behöva upptagas så onådigt, om en intresserad läsare reparerade herr Hellströms glömska och kompletterade hans framställning. Vem kunde ana, att hemligheten var honom så angelägen och så kär. Den litteraturhistoriska forskningen har ju sedan decennier ägnat sig åt uppgiften att uppvisa litterära lån och påverkningar av olika slag. Varför skulle man icke kunna använda samma metod på en nyutkommen bok, medan den ännu har någon aktualitet och författaren ännu lever? Det är ju långt ifrån säkert, att en framtida litteraturhistorisk forskning kommer att nämnavärt intressera sig för denna bok. Har icke erfarenheten lärt oss att ett medlemskap i Svenska akademien icke ger en pålitlig passersedel till den litterära odödligheten?

Mina egna kommentarer till herr Hellströms vidlyftiga lån formulerade jag mycket försiktigt. Jag skrev: »Alla författare ösa väl mer eller mindre frikostigt — alltefter gåvorna — både ur livet och litteraturen. I fråga om stil och teknik, ämnesval och problematik undgår väl ingen författare att taga starka intryck av den litteratur han läser. Det torde emellertid *höra till det mindre vanliga* jag i min *samtidsroman* är 'historisk' i den meningen, som fallet är med *Kärlek och Politik*, att det novellistiska stoffet i *så hög grad* är lånat från litteraturen och att det historiska samtidigt är camouflerat» (kursiveringarna gjorda nu).

Herr Hellström har gått efter den gamla maximen, att anfallet är det bästa försvaret. Men han har brutit mot en regel, som i litterära fejder torde ha sin givna plats, den nämligen att man av förargelse och upphetsning icke skall lockas att angripa innan man begripit. Som varje kritisk läsare torde ha observerat »ifrågasätter» jag i min artikel icke någon »rätt». Jag anlägger överhuvud taget icke moraliska synpunkter utan talar om vad som är *vanligt* eller *mindre vanligt i samtidsskildringar*. Det är nästan besvärande att behöva påpeka en så enkel distinktion för en författare, som kritiken upphöjt till en fin analytiker och som själv anser sig kunna giva vinkar till filosofiska fakulteter. Det är på ett grovt och fundamentalt missförstånd, som herr Hellström — med en obetalbar air av akademisk överlägsenhet — bygger sitt genmäle.

Det skulle intressera mig, om herr Hellström kunde nämna ett enda fall, då en svensk samtidsskildring öst så mycket av sitt stoff från en skäligen okänd självbiografi och samtidigt camouflerat lånet genom att giva den skildrade personen ett nytt namn. Tills vidare måste jag utgå ifrån att herr Hellström på denna punkt i hela vår moderna svenska litteratur har berättigade anspråk på — originalitet. Mitt uttryck »mindre vanlig» torde i varje fall *icke* vara *för starkt*.

Att här, som en framstående kritiker gjort, hänvisa till Heidenstams *Karolinerna*, *Mobergs Rid i natt* och *Frans G. Bengtssons Röde Orm*, är tämligen förfelat. När det gäller länge sedan svunna tider står ju ingen annan väg öppen för miljö- och tidsskildringen än den, som de historiska källorna öppna.

Herr Hellström är ock angelägen att framhålla, att *Kärlek och Politik* är en »historisk roman», som håller sig till »sanning och fakta».

En historisk roman, med honom själv som huvudperson och med den utförligast skildrade politiska händelsen flyttad från efterkrigsårens till förkrigstidens London — från 1921 till 1910! Om detta är en historisk roman, vilken pålitlig författare var då icke — Crusenstolpe? 1910 års engelska politik var i sanning så laddad med sprängämnen, att dess skildrare knappast torde behöva låna dramatiskt stoff från andra decennier för att »ge illusion av inre eller yttre verklighet åt det stycke liv han skildrar».

Om jag alltså icke vågat mig på försöket att säga vad som är »rätt» när det gäller en författares åtkomst till sitt litterära stoff — moderna humanister äro som bekant försiktiga på den punkten — så är herr Hellström så mycket säkrare. Herr Hellström tar sitt material var det honom lyster. Detta är en uppfattning, som uppenbarligen utmärkt väl passar herr Hellströms eget författarskap; hur väl den passar är en fråga, som jag kanske vid något annat tillfälle får återkomma till. Har det emellertid icke länge ansetts vara en styrka för en författare, om hans egen inbillningskraft och uppfinningsförmåga tillåter honom att dikta utan ett mödosamt botaniserande i litteraturen? Fantasiens fria flykt och inlevelsens styrka i ett mera självständigt koncipierat stoff ger diktaren ett adelsmärke, som icke tillkommer dem, vilka som boklarver äta sig igenom volym efter volym. Herr Hellström, som hämtat så träffande observationer och fina reflexioner ur litteraturen, erinrar sig kanske också ett ord av Goethe: »Sollen wir ewig als Raupen herumkriechen, weil einige nordische Künstler ihre Rechnung dabei finden?»

Georg Andréén.